

Verset írt a császári–királyi család tagjaihoz, a királyi adminisztráció hivatalnokaihoz, ezen belül is főként a Kassán székelő Szepesi Kamarát tüntette ki, ennek egyik tanácsosa, a külföldi egyetemeket járt Georg Hoffmann a fő pártfogói közé tartozott. De nem maradtak ki a felsőmagyarországi városok és polgárok, az ott működő orvosok és gyógyszerészek, valamint a környéken állomásozó német csapatok parancsnokai sem. A főúri pártfogók közül, mint már utaltam rá, Forgách Simon volt a legjelentősebb, fiai közül éppúgy megtaláljuk a versekben a katolikus főpappá lett Forgách Ferenc nevét, mint Forgách Mihályt, az utóbbihoz frott Lipsius-levelet Bocatius versbe is szedte. Itt vannak a humanista műveltségű nemesek is: Kátay Mihály, a Kapyak, Darholczok, Máriássyak, Péchy Zsigmond, Alaghy Ferenc, Czobor Mihály, sóvári Soós Kristóf, Stansith-Horváth Gergely és Johann Kraus, a Lengyelországnak elzálogosított szepesi városok provizora. Nem hiányoznak a „kollégák” sem, a latinul verselő Tolnai Balog János, Andreas Mudronius és Thüri György, valamint más neves írók: Szenci Molnár Albert, Alvinci Péter, Rimay János, Lackner Kristóf és Szepsi Csombor Márton. Itt békésen megférnek egymás mellett az ellenfelek, a felsőmagyarországi kryptokávinisták: Pilcius Gáspár, Thoraconymus Mátyás (és fia, János), Fabricius János, Tolnai Fabricius Tamás, Johann Mylius, Jancsi János; református papok és tanítók: Kállai Albert, Váci Gergely, Siderius János, Ceglédi János, a szlovák Andreas Medniensky, Károlyi Gáspár veje; valamint lutheránus ellenfeleik: Severinus Sculteti (Bocatius rokona a feleségén keresztül), Albert Grawer és a már említett Stansith-Horváth Gergely.

Csak töredékes vázlatát mondtam el an-

nak az egyedülálló tablónak, amely ebből a két kötetből kibontakozik, így is látható azonban milyen nagy jelentőségű ez a kritikai kiadás a magyarországi késő-humanizmus kutatásában. Lehetne még beszélni a nemzetközi kapcsolatokról, ezen belül is kiemelten Sziléziáról, Lausitzról és Morvaországról, melyek mintegy közveitették számunkra az európai kulturális áramlatokat — ez a kutatási terület a nem olyan távoli jövőben nagy sikerrel kecsegtet. Nem szóltam Bocatius német nyelvű műveiről, erről egy, a korszakban járatos germanistának kellene nyilatkoznia, hisz ezek az alkotások egyszerre a német irodalom részei, s ugyanakkor a magyarországi németek (mint Hungarusok) 16. századi anyanyelvi működéséhez is sorolhatók. S végül ki lehetne fejteni azt a párhuzamot is, amely a két szorb, szerzőnk és Kaspar Peucer sorsa között kétségtől fennáll, az utóbbi, mint neves melanchthoniánus orvos (és Melanchton veje) maga is hosszú fogságot szenvedett, s erről a fogságról a „Bocatius Redivivus” ajánlása is megemlékezett.

Nagy kár, hogy csak egyetlen Csonka Ferenciünk van, pedig a hazai humanista latin irodalom kutatása, amely még sok meglepetést ígér, a kritikai kiadások nélkül nem tud igazán előre lépni. Pedig ha csak Bocatius kortársait nézzük, ott van Tolnai Balog János, Thüri György, Filiczki János, Andreas Mudronius és számos kisebb poéta — műveik összegyűjtetlenek és modern kiadásban hozzáférhetetlenek. Írássomat ezért nem fejezhetem be mással, mint azzal a kívánsággal: bárcsak minél több ilyen kiadás a rendelkezésünkre állana, s a „Bibliotheca scriptorum...” sorozat ontaná az újabb köteteket...!

Szabó András

ERDÉLYI ÉS HÓDOLTSÁGI JEZSUITA MISSZIÓK

I/1. 1609–1616.; I/2. 1617–1625. Sajtó alá rendezte Balázs Mihály, Fricsy Ádám, Lukács László, Monok István. Szeged, 1990. Scriptum Kft. 551 l. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 26/1 és 26/2)

E kettős kötet a római *Istituto Storico della Compagnia di Gesù*, a szegedi *József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanácsa* együttműködésének eredményeként a

hazai művelődés-, irodalom- és egyháztörténet kutatói jelentős forráskiadvánnyal gazdagodtak. A szerkesztők a belső sorozati címlapon és a kötések gerincén feltüntették a kiadvány gazdájának, a szegedi *Régi*

Magyar Irodalomtörténeti Tanszék nagy tekintélynek örvendő *Adattár*-köteteinek soron következő sorozatszámát is. A két fél-kötet lapszámozása folyamatos. A kiadvány egységét azonban az eltérő szövegű címlapok, a szokatlan nyomdai szerkesztés (más-más nyomdai vállalkozásban készült kétféle szedés, kétféle papíron) a bibliográfiai leírást nem kis mértékben nehezítik. Balázs Mihály előszavából megtudjuk, hogy a két fél-kötet egy tervezett sorozatnak indulását jelenti, amely szerves folytatása lesz a neves római jezsuita történész, Lukács László *Monumenta Antiqua Hungariae* (rövidítve: *MAH*) című négy hatalmas kötetének (Roma, 1969–1987. *Monumenta Historica Societatis Iesu*, vol. 101, 112, 121, 131). A jelen kiadvány azonban „többféle megfontolás alapján” a korábbi gyakorlattól eltér, és a szerkesztő meghatározása szerint „a jezsuiták magyarországi tevékenysége során született dokumentumok egy följajzilag, tematikusan és kronológiailag is sajátos csoportjának közzétételére” vállalkozik (7.). Ezért a XVII. századi jezsuita dokumentumokat a továbbiakban két nagyobb egységre szándékszanak bontani: „egyfelől olyan anyagra, amely a *Monumenta Antiqua Hungariae* folytatásaként a század első éveitől kezdődően kronológikusan rendbe illeszthető, s amely az első néhány esztendőit leszámítva a királyi Magyarországra koncentrált, másfelől a mostani kiadványunk címében jelzett missziós dokumentumokra” (8.).

Mindenekelőtt szeretnénk hangsúlyozni, hogy e kiadványt alapján jónak és jelentősnek tartjuk. A pontos szövegközlést körültekintő és igen alapos levéltári forráskutatás előzte meg. A dokumentumok keletkezési idejére, körülményeire, a bennük említett személyekre, eseményekre vonatkozó magyarázatok, jegyzetek igen hasznosak. A kitűnően megszerkesztett, terjedelmükben olykor a fordítást is megközelítő bevezető regeszták a magyar kutatót a latin vagy az olasz nyelv nehézségein is átsegítik. A második fél-kötet végén a *Mutatók* a magyar anyanyelvű használó számára a forrásanyagban való tájékozódást, a további összefüggések feltárását segítik. E lehetőségek egy részéről Balázs Mihály az *Előszó* két fejezetében *A misszió és nagypolitika* és *A dokumentumok művelődéstörténeti hozadékáról* címmel nyújt vázlatos áttekintést. Körülte-

kintően indokolja a kiadvány szempontjait, módszerét is. Ismerteti a jezsuiták lépcsőzetes, fokozatokban szervezett letelepedésének a rendi szabályzatokban rögzített terminusait, elnevezéseit. Eszerint a legmagasabb rangú, a legfelsőbb fokú tanintézettel rendelkező intézmény a kollégium volt. Ezt megelőzte a kisebb létszámú rendház, rezidencia. A kezdeteket pedig a missziók jelentették, amelyek magyarországi vonatkozásban a főúri udvarokba küldött állandó misszió, *missio stabilis* és a vándor missziós állomás, *missio vaga* lehetett. Ez utóbbi a tartozik a rend XVII. századi erdélyi és hódoltsági vállalkozása. A „mostani al-sorozatban” csak olyan missziók anyagával kívántak foglalkozni a szerkesztők, „amelyek a szó eredeti, a rend hősi korszakát idéző értelemben is azok” (7.).

A jelen kiadvány tehát eltér az *MAH* eddigi gyakorlatától: a dokumentumok egy csoportját kiemeli a kronologikus rendből. Nem világos azonban a választott korszak időhatára. A dokumentumok a jezsuitáknak 1607-ben Erdélyből történt kiűzetésével kezdődnek. Az 1625-i záró évszámra azonban nem találjuk a magyarázatot. Vajon csak a sorozat eltervezett kötetbeosztása miatt szakad itt meg a közölt anyag, vagy pedig a források apadnak el és csak a címlapokon jelzett tizenhat esztendőből maradtak fenn a *missio vaga*-ra vonatkozó feljegyzések, amint ezt az *Előszó*ban a *Forrásainkról* szóló rész sejteti?

A kritikai megjegyzések támogatására legyen szabad a recenzensnek e helyen sajtát, ma már tudománytörténeti értékűnek is mondható kutatási tapasztalataira hivatkozni. A római központi jezsuita levéltár magyar vonatkozású iratait még a hatvanas években irodalomtörténeti érdeklődéssel kerestük, amikor Lukács László életműve még csupán cédulákon volt meg. Tőle kaphattuk meg a *Régi Magyar Költők Tára* XVII. századi sorozata 7. kötetének néhány életrajzához a teljes képet nyújtó, gazdag adatsorozatokat (Hajnal Mátyás, Szöllösy Benedek). Ekkor adósak maradtunk a kisebb verses emlékekkel szereplő és ezért jelentéktelennek tűnt Vásárhelyi Gergely adataival. Később ezt a szemléletünket javítani szeretnénk volna és ezért kerestük 1975-ben a reá vonatkozó levéltári feljegyzéseket már személyesen Rómában. Ami első áttekintésre feltűnt, hogy a jezsuita egyetemes rendfő-

nők levelezésének monumentális nagysága mellett is a ritkán megőrzött beküldött levelek között az Austr. 2 II, a Germ. 170. és az Austr. 20. jelzetű leveles kötetekben 1592. március 25. és 1619. július 9. közötti időszakból tizenhét autográf Vásárhelyi-levele bukkanunk. A régi magyar irodalom- és művelődéstörténet szempontjából első olvasásra jelentősnek látszó dokumentumokat Lukács László nagyon jól ismerte. Az ő segítségével ezek jelentős részét össze is gyűjthettük. A levelek közlésére azonban akkor, folyóirat-cikk keretében nem gondolhattunk. Viszont nagyon lényegesnek látszott ezek alapján Vásárhelyi pályájának megrajzolása. A megjelent életrajzi tanulmányhoz (*ItK* 1983. 150–162.) csatoltuk a Vásárhelyi-levelezés, az általa írt és a neki címzett fogalmazványok, levelek „matematikai” tömörségű jegyzékét. Ez utóbbi a teljesség igényével nagyrészt sikerült is, amint ez a jelen kiadvány hűsége hivatkozásaiból is nyomon követhető. Most a kezünkben lévő teljes szövegek és más összefüggő dokumentumok segítségével az életrajzi vázlat, a pályakép továbbfejlesztésére is kitűnő lehetőség nyílik. Csak tájékoztatásul jegyezzük meg, hogy az idézett *ItK*-cikk jegyzékének 26, 31, 37, 39, 40–42, 43, 44–46. sz. tétele alapján további összefüggések a 111, 170, 213, 219, 227, 230, 240. dokumentumnál is nyomon követhetők.

Másik észrevételünk a szövegközlés módjára vonatkozik. A dokumentumokból helyenként kisebb-nagyobb rész kimaradt. Ezeket valamilyen módon jelezni kellett volna. Gyakran hiányzik a levelek záradéka, főként az eredeti datálás (így többek között a 16, 24, 53, 170, 177 vagy 200. dokumentumnál); máskor ugyanez teljesen következtelenül megvan. Olykor minden jelzés nélkül maradnak el a levelekből olyan részek, bekezdések, amelyek közvetlenül a missziókra vonatkoznak (így a 27. dok. és a 217. dok. eleje, vagy a 171. dok. vége). Más esetben viszont főszövegben, tételszám alatt nem közölt szövegekből egy-egy a tárgyhoz tartozó fontos megjegyzés, adat az apróbetűs lapalji jegyzetek

között található (így 157. dok. 3. jegyzet, 171. dok. 2. jegyzet). Mindez talán nem is kellene felemlítenünk, ha nem akaránk nyomtatékosan felhívni a figyelmet arra, hogy e munkának egy nagy tekintélyű római kiadvány folytatásának kell lennie. Véleményünk szerint e kettős kötet nem helyettesítheti a dokumentumoknak az *MAH* sorozatában, amelynek folytatását a szegedi munkaközösség vállalta, teljes és újra való közlését.

A kiadvány végén a 491–543. lapon *Mutatók* címmel egyetlen betűrendbe szerkesztett név-, hely- és tárgymutató található, amely a főbb történéseket, eseményeket is feltünteti. Ehhez nyilvánvalóan az *MAH Index personarum, rerum, locorum* című, a római jezsuita kiadványok hagyományosan megszerkesztett, kitűnő mutatója volt a minta. A magyarul tudó kutatót ez a legteljesebb mértékben kielégítheti. A külföldi használónak ugyanez leküzdhetetlen nyelvi akadályt jelent; végig kell olvasnia a dokumentumok összességét ahhoz, hogy egy-egy számára fontos vonatkozásra feleletet kapjon; és ebben még a magyar regeszták sem segítik. De nem ad eligazítást az olasz és horvát nyelvű tartalmi kivonat sem (545–550.). Ezért a továbbiakban kívánatos lenne a mutató számára olyan szerkesztési módot, áthidaló megoldást kidolgozni, amelyben az *MAH* korábbi hagyományainak folytatásaként a latin nyelvű utalások, terminusok is kimerítő helyet kapnának.

Befejezésül ismételtelen szeretnénk hangsúlyozni, hogy e kettős kötetben közölt, a kronologikus rendből kiemelt anyagunk semmiképpen sem szabad veszélyeztetni az *MAH* sorozatának eddigi egységét, közlésmódját, amelynek folytatását a szerkesztők Lukács Lászlótól átvállalták. Egy olyan nemzetközi tekintélyre szert tett kiadványról van szó, amely nemcsak hazai kutatóknak készül! A XVI/XVII. század hazai egyház-, művelődés-, társadalomtörténet, és sok más kapcsolódó diszciplína legdagabb magyarországi forrásanyagát tárja fel a nemzetközi tudományosság számára.

Holl Béla